

Příčiny umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc s přihlédnutím k problematice zařízení Fondu ohrožených dětí

Veronika Froňková

SOUHRN

Příspěvek je věnován problematice příčin umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Vychází z odborné literatury a ze současně platné legislativy. Uvedený článek obsahuje vymezení pojmu zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, vymezení kategorií (příčin umístování) ze statistik a stručnou interpretaci výsledků průzkumu statistických dokumentů Fondu ohrožených dětí z let 2008–2014. Cílem je srovnání příčin dle četnosti.

ABSTRACT

This article is devoted to the causes of placement of children in facilities for immediate assistance. It is based on professional literature and current legislation. It contains definition of facilities for immediate assistance, defines categories (causes of placement) of statistics and brief interpretation of research results from documents “Fond ohrožených dětí” from 2008–2014. The aim is to compare by frequency.

VYMEZENÍ POJMU ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC

Česká republika má propracovaný systém sociálně-právní ochrany dětí. Zajišťuje podporu dítěte v jeho biologické rodině a dohlíží na jeho příznivý vývoj. Pokud dojde k ohrožování či narušení vývoje dítěte, garantuje stát zásah. Nemusí však zasahovat vždy jen v případech ohrožení vývoje, ale také se aktivně zapojuje do řešení situací, jako je například úmrtí rodičů či jejich hospitalizace. Pro tyto případy jsou platná vhodná opatření, která zajišťují ochranu pro ohrožené děti. Hlavním úkolem zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP) je v systému sociálně — právní ochrany dětí zajistit okamžitou, krizovou, krátkodobou pomoc ohroženému dítěti do té doby, než bude nalezeno dlouhodobější řešení. Pracovníci zařízení dětem poskytují podmínky pro uspokojení jejich základních životních potřeb, což spočívá v ubytování dětí a zajištění lékařské pomoci.

Vzhledem k tomu, že zákon o sociálně — právní ochraně dětí nijak nestanovuje, jak má být organizována činnost zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, je na každém zařízení, jak péči zorganizuje. Zařízení mohou být provozována samostatně, bez závislosti na jiném pobytovém sociálním zařízení, nebo jsou naopak přidružena k již fungujícímu dětskému domovu, dětskému centru, případně jiné organizaci, jež poskytuje zázemí služeb pro rodiny s dětmi (Barvíková, Palonciová 2012). Na začátku roku 2014 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí manuál k implementaci standardů kvality sociálně-právní ochrany pro zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Podmínky a postupy slaďují tak, aby se nelišily typy ústavních a neústavních

ZDVOP. V České republice je hlavním nestátním zřizovatelem ZDVOP Fond ohrožených dětí (dále jen FOD). Označují se jako Klokánky. Klokánky fungují ve dvou formách, Klokánky se střídavou péčí dvou „tet“ nebo takzvané „rodinné“ Klokánky, provozované v bytech „tet či strýců“. Současná celková kapacita všech Klokánek je pět set čtyři míst. Klokánky fungují ve svých vlastních specifických režimech. Ve všech zařízeních se dodržují jednotná pravidla a principy zajišťování péče o děti. Cílem všech Klokánek je nahradit ústavní výchovu přechodnou rodinnou péčí na dobu, než se děti mohou vrátit zpět do původních rodin nebo dokud pro ně není nalezeno trvalé řešení nepříznivé situace. Prostřednictvím sociální rehabilitace se pracovníci zařízení snaží snižovat dopady odloučení dítěte od původní rodiny a předcházet tak psychické deprivaci. Sociální pracovníci zařízení se podílejí na řešení složitých rodinných situací v kooperaci s odborem péče o dítě. V mnohých případech zprostředkovávají bezpečný návrat do původní rodiny či do rodiny náhradní. Za svou největší hodnotu považují zařízení to, že se snaží podporovat přirozený způsob života rodiny tím, že děti ubytovávají do přechodných pěstounských rodin. „Tety a strýcové“ jsou tak na přechodnou dobu nejbližšími osobami dětí, což jim poskytuje bezpečnou podporu v náročných životních situacích, která vedla k jejich odebrání z původního rodinného prostředí. Jako svou druhou hodnotu oproti ústavním typům ZDVOP považují Klokánky to, že mohou přijímat větší sourozenecké skupiny dětí, aniž by bylo potřeba je od sebe oddělovat. Maximální počet dětí na jednu pěstounskou jednotku je pět.

Ke dni 26. 3. 2015 je pod záštitou FOD v provozu dvacet jedna zařízení, ve kterých se pracuje ve střídavém režimu dvou „tet“ (dále jen Klokánek SDT).

POSTUP A VÝSLEDKY KVALITATIVNÍHO PRŮZKUMU

Kvalitativní průzkum je deskriptivní analýzou příčin umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zřízené Fondem ohrožených dětí se střídavým režimem dvou „tet“ na krajské úrovni, a to od roku 2008 do roku 2014. Hlavním cílem bylo porovnat jednotlivé příčiny na krajské úrovni v každém roce. Dílčím cílem bylo porovnat poměr zastoupených příčin na celorepublikové úrovni a také zhodnotit statistickou významnost rozdílů na krajské úrovni. Průzkum vychází z dat, která byla získána od dvou vedoucích pracovníků FOD. Statistiky byly velmi obsáhlé, pro účel mé práce však byly zásadní pouze informace o důvodech přijetí dětí. S přihlédnutím k neúplnosti informací z let před rokem 2008 jsem se začala zabývat daty až od roku 2008. Pomocí obsahové analýzy jsem kvantifikovala příčiny v obsahu rozsáhlých údajů. Jako první krok jsem vymezila kvalitativní kategorie, tedy všechny možné uvedené příčiny. Následně jsem provedla třídění, kategorizaci. Původní počet kategorií byl téměř dvacet, vzhledem k přehlednosti zpracovaných výsledků, jsem se však rozhodla počet kategorií snížit.

BYTOVÉ A FINANČNÍ PROBLÉMY

Kategorie bytových a finančních problémů se skládá z příčin, které byly uvedeny jednotlivě — bytové problémy a hmotná nouze. Dále je v kategorii zahrnuta také celková nepříznivá sociální situace, která se ve statistice neobjevovala příliš často, ale s kategorií bytových a finančních problémů úzce souvisí.

Ekonomická situace rodiny a bytové důvody samy o sobě nevedou přímo k odebrání dítěte z rodiny. Občanský zákoník v §971 udává: „*Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.*“ Ekonomické a bytové nesnáze však vedou k celkově nepříznivé sociální situaci v rodině. Pokud soudy rozhodují o umístění dítěte do ústavní péče, zhodnocují všechny závažné skutečnosti, které nepříznivou situaci ovlivňují. Proto bytové a finanční důvody mohou být jednou z příčin umístění dětí mimo domov. V případě zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc však rodiče mohou sami posoudit, zda je situaci natolik vážná, že dítě raději umístí dobrovolně. Předjdou tím následkům dlouhodobé deprivace dítěte a sami mohou situaci po dobu tří měsíců řešit bez přítomnosti dítěte.

ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY RODIČŮ ČI JEJICH HOSPITALIZACE

Kategorie zdravotní problémy rodičů či jejich hospitalizace má široký obsah příčin. Například zahrnuje případy, kdy rodiče či jiná pečující osoba jsou umístěni na delší dobu do pobytového zařízení, nebo jsou akutně hospitalizováni a o děti se nemá kdo postarat.

Dále do kategorie patří případy rodičů závislých na alkoholu či drogově závislých. Děti jsou poté v zařízení po dobu jejich léčby nebo v závažnějších případech se řeší následné umístění do ústavu či náhradní rodinné péče.

NEZVLÁDNUTÍ VÝCHOVY

Dle občanského zákoníku 89/2012 Sb. §32 mají rozhodující úlohu ve výchově dětí rodiče. Nezvládnutí výchovy dítěte se projevuje především výchovnými problémy dítěte ve škole — lhaní, záškoláctví, agrese, šikana, krádeže, vandalismus, závislostní chování a rizikové sexuální chování.

Tato kategorie zahrnuje všechny aspekty nezvládnutí výchovy. Zahrnuje výchovné problémy dítěte projevující se jak v domácím, tak ve školním prostředí. Často uváděná příčina je nezvládnutí péče v důsledku nezvladatelnosti dítěte. Dále do této podkategorie spadají těhotné nezletilé ženy, jejichž těhotenství je přímý důsledek nezvládnutí výchovy. Dále do této kategorie patří děti na útěku z rodiny či z ústavu.

NESHODY V RODINĚ

Do kategorie neshody v rodině patří jakýkoliv konflikt, který se udál v rodině a v jehož důsledku je ohroženo dítě. V období, kdy jsou rodiče ve stálé neshodě, může být dítě spouštěčem dalších konfliktů, které však s ním samotným nemají nic společného. Rodiče demonstrují na dítěti špatné vlivy toho druhého. Dítě se stává hromosvodem mezi rodiči, cítí tlak z obou stran, může se dostat také do role prostředníka, který se snaží neshody mezi rodiči urovnat, nebo může být postaveno do role rozhodčího o vině jednoho z rodičů. Matějček a Dytrych (2002) tvrdí, že rodinné problémy jsou pro děti dlouhodobým stresorem, který má negativní dopad na dětskou psychiku. Součástí této kategorie jsou tedy rozvodové spory, neshody mezi rodiči a dětmi a neshody mezi sourozenci.

TÝRÁNÍ ČI PODEZŘENÍ Z TÝRÁNÍ

Další kategorií, kterou jsem ze statistik vyselektovala, byla kategorie týrání či podezření z týrání. Jak vyplývá z názvu kategorie, zahrnuje formy nevhodného zacházení s dítětem — fyzické a psychické týrání, pohlavní zneužívání. Dále také zahrnuje případy rodin, kde se vyskytuje domácí násilí mezi rodiči. Jelikož je potřeba, aby dítě bylo chráněno, pokud se v rodině objeví i pouhé podezření, může dojít k umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Vzhledem k tomu, že většina případů dětí trpících v rodinách není evidována ani zachycena, nelze určit, kolik procent populace dětí je ohroženo, ale lze předpokládat, že je to 1–2% dětí (Vágnerová, 2012).

ZANEDBÁNÍ PÉČE

Dle Hartla a Hartlové (2000, s. 698) znamená zanedbávání dítěte: „*jakékoliv neuspokojení jeho péče v rovině základních potřeb: tělesných (nedostatek výživy oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před zlem), citových (neuspokojování citových potřeb dítěte, nedostatek náklonnosti a pocitu, že někam patří) a výchovných (neumožnění rozvoje vzdělanostních předpokladů, které mají za následek zaostávání, případně nevratné poškození)*.“ Pazlarová (2014) doplňuje, že k zanedbávání patří také opomíjení zdravotní péče — absence preventivních prohlídek, zanedbávání pokynů lékaře, nepodávání potřebných léků či nedodržování léčebných procedur.

Projevy zanedbávání péče jsou na dětech ve většině případů viditelné, proto pokud se v rodině objeví kompetentní pracovník, situaci s rodiči musí řešit, popřípadě dítě z rodiny na přechodnou dobu odebrat, nejvhodněji do ZDVOP.

TRESTNÍ STÍHÁNÍ RODIČE ČI VÝKON TRESTU

Poslední vymezenou kategorií je trestní stíhání rodiče či jeho výkon trestu. Děti těchto rodičů jsou přijímány především z toho důvodu, že nemají žádnou blízkou osobu, která by se o ně mohla postarat. Do této kategorie spadají případy, kdy jsou rodiče zadrženi Policií ČR a jejich děti jsou bez dozoru, dále rodiče trestně stíhání či rodiče na začátku výkonu trestu. Děti v zařízení pobývají, dokud se nerozhodne, zda budou umístěny k rodinnému příslušníkovi nebo do ústavní péče. Řešením může být také náhradní rodinná péče, ale pouze za předpokladu, že rodiče budou souhlasit nebo se vzdají rodičovských práv.

„JINÉ“

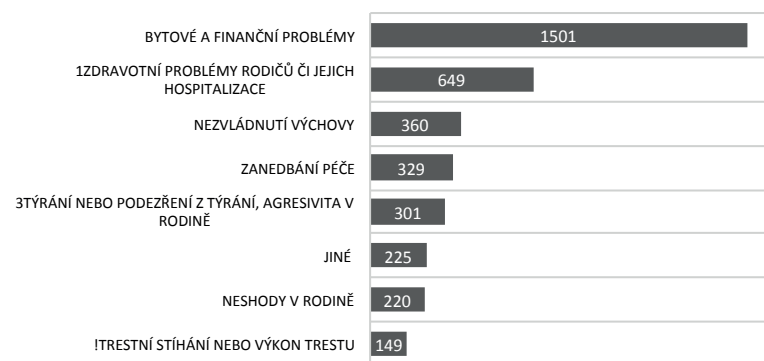
Poslední kategorii jsem pojmenovala jako „jiné“ další příčiny. Zahrnuje všechny dosud nezmiňované možnosti přijetí dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ve statistikách se objevovaly různé příčiny, jejichž četnost však byla malá, byly tedy shrnuty do této poslední kategorie. Patří sem svěřením dítěte za účelem pozdější náhradní rodinné péče (pěstounské péče či osvojení), nezájem rodičů o dítě, úmrtí rodičů, anonymní předání dítěte rodičem jiné osobě, velká vyčerpání rodiče v zaměstnání, v jejímž důsledku není schopen se o dítě krátkodobě postarat, krizový pobyt dítěte.

Celkově bylo vymezeno osm kategorií. Ve statistikách se nevyskytovala žádná příčina, která by byla nezařaditelná.

VÝSLEDKY PRŮZKUMU NA KRAJSKÉ ÚROVNI (HL. MĚSTO PRAHA)

Z kategorií a dat jsem následně tvořila grafy vývoje na krajské úrovni v letech 2008–2014. Klokánky se střídavým režimem dvou „tet“ jsou v provozu v jedenácti krajích.

Například v hlavním městě Praha se nachází čtyři Klokánky se SDT. Klokánek v Praze 4, v ulici Láskova dříve pojal až čtyřicet čtyři dětí v jedenácti bytech. Vznikl již v roce 2003. Další Klokánek na území Prahy je zařízení v Chabařovické ulici v Praze 8. Skládá se pouze ze čtyř bytových jednotek, jeho kapacita je šestnáct dětí. Další Klokánek sídlí v Kbělicích. Kapacitou se podobá Klokánku v Chabařovické, pojme dvanáct dětí ubytovaných na třech bytech. Poslední pražský Klokánek se nachází ve Štěrboholech. Dříve mohl pojmout až téměř padesát dětí, ale výjimka mu udělena nebyla, tudíž se hranice snížila na dvacet osm ubytovaných ohrožených dětí.

GRAF Č.1 Důvody umístění dětí ve ZDVOP Klokánek v Praze

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Počet umístěných dětí	135	103	129	196	178	159	155

TAB.1 Počty umístěných dětí ve ZDVOP Klokánek v Praze

V hlavním městě ve všech uvedených rocích silně dominuje příčina bytových a finančních problémů všechny uvedené roky. Nejzásadnější nárůst dětí umístěných z tohoto důvodu byl v roce 2011, kdy jich bylo v Klokánku umístěno 49 % právě z této příčiny.

V kraji jsou zastoupeny všechny uvedené kategorie, z nichž na druhém místě v počtu dětí jsou zdravotní problémy rodičů a jejich hospitalizace. Tato příčina měla v letech 2009–2012 vzestupující tendenci, v letech 2012–2014 mírně klesá.

Všechny další kategorie se všechny pohybují v podobných číslech. Zajímavý je vývoj příčiny neshod v rodině, kvůli které bylo v Praze v roce 2008 umístěno 12 % dětí z celkově přijatých, další rok zaznamenala významný pokles na pouhých 2 %, v následujících letech začalo dětí přibývat až do roku 2014, kdy představuje 34 % umístěných dětí. Nelze predikovat, zda se počty dětí budou zvyšovat, podle mého názoru spíše snižovat, vzhledem k vytíženosti Klokáneků.

Velmi stabilní vývoj má příčina zanedbání péče. Její vývoj je lehce narůstající, pohybuje se stále okolo hranice maximálně 25 % přijatých dětí. V roce 2014 mírně klesla.

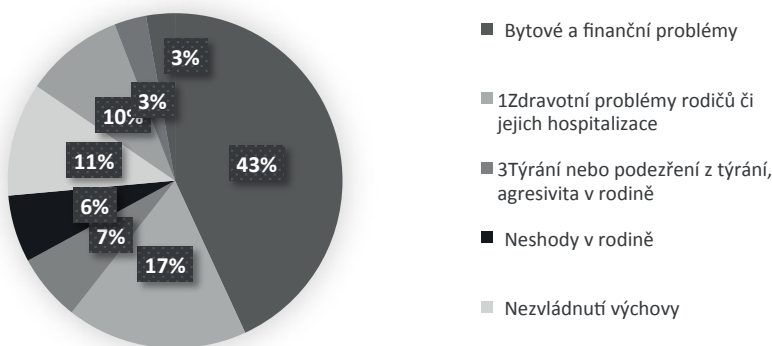
Nezvládnutí výchovy či příčina týrání nebo agresivita v rodině také přivedou o Klokánku nezanedbatelné množství dětí. V hlavním městě od roku 2008–2010 počet dětí přijatých z důvodu přijetí nezvládnutí výchovy klesal a pohyboval se v nízkých počtech, v letech 2011 a 2012 počty dětí významně stouply až k hranici 25 % z celkového počtu přijatých dětí v těchto letech. V roce 2013 bylo z této příčiny přijato dětí méně, rok 2014 zaznamenává mírný nárůst opět přibližující se k hranici 25 %. Příčina týrání nebo agresivita v rodině v roce 2008 představovala až 25 % přijatých dětí, dva následující roky se o více než polovinu počet dětí snížil, v letech 2011–2013 bylo z tohoto důvodu přijato více dětí, z celkového počtu až 30 %. V roce 2014 počet dětí klesl na hranici 17 % z celkového počtu umístěných dětí.

Příčina trestní stíhání rodiče či výkon trestu se v letech 2008–2009 vyvíjela velmi stabilně, oba uvedené roky představovala pouze maximálně 7 % přijatých dětí, v roce 2010 bylo přijato o několik dětí více, 13 % z celkového počtu, následující dva roky měla příčina klesající tendenci, v roce 2013 se vyšplhala až na 22 % přijatých dětí. Rok 2014 představoval rapidní pokles, pod 5 % z celkového počtu přijatých dětí.

(Další výsledky průzkumu na krajské úrovni jsou dostupné na http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=002010922&local_base=CKS01&format=999)

VÝSLEDKY PRŮZKUMU NA CELOREPUBLIKOVÉ ÚROVNI (ROK 2014)

Dále jsem data zpracovávala také na celorepublikové úrovni. Sledovala jsem vývoj příčin v jednotlivých letech od 2008–2014 (pro účel tohoto příspěvku jsem vybrala rok 2014).

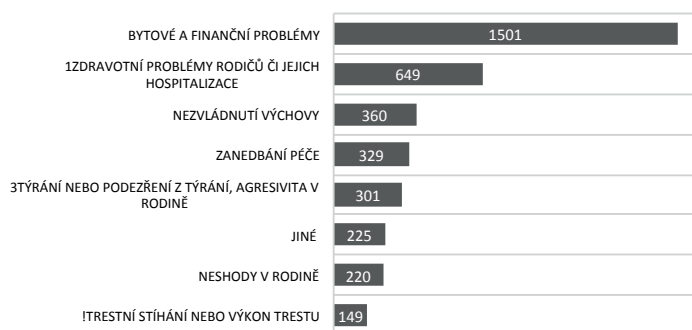
GRAF 2. Příčiny umístění dětí ve ZDVOP Klokánek v ČR

Například v roce 2014 se do zařízení pro okamžitou pomoc Fondu ohrožených dětí umístilo dvě stě sedmdesát devět dětí z důvodu finančních či bytových problémů, které vedou k celkové nepříznivé sociální situaci v rodině. Příčina zdravotních problémů rodičů či jejich náhlá hospitalizace byla důvodem pro přijetí sto třinácti dětí.

Týraných nebo dětí s podezřením na týrání v rodině bylo přijato čtyřicet dva. Stejný počet dětí byl přijat také kvůli neshodám v rodině. Děti, jejichž rodiče nezvládli výchovu, vyžadovaly pomoc v sedmdesáti jedna případech. Zanedbání péče se stalo důvodem přijetí pro šedesáti dvou dětí. Děti, které byly odebrány z příčiny trestního stíhání, či výkonu trestu bylo v roce 2014 dvacet. Jiné další příčiny (kategorie „jiné“) zapříčinily umístění osmnácti dětí.

(Další výsledky průzkumu na celorepublikové úrovni jsou dostupné na http://ckis.cuni.cz/F/?func=direct&doc_number=002010922&local_base=CKS01&format=999)

Na závěr a stručně shrnutí jsem dle četnosti seřadila nejčastější příčiny umístování dětí do ZDVOP Klokánek SDT. Jak ukázal průzkum, v naprosté většině krajů se na první pozici umísťuje příčina bytové a finanční důvody (neboli celková nepříznivá sociální situace). Je velmi pozoruhodné, že z hlediska legislativy a vymezení lidského práva na rodinu nelze z tohoto důvodu dítě mimo rodinu umístit. Ze statistiky je však patrné, že děti jsou i přes zákonné podmínky do zařízení z těchto důvodů umístovány. Pouze se příčiny finančních a materiálních problémů v úředních dokumentech a návrzích pojmenují jinak. Druhá nejčastěji zastoupená příčina je kategorie s názvem zdravotní problémy rodičů či jejich hospitalizace. Domnívám se, že i když většina dětí pobývá v zařízení právě z těchto dvou nejpočetnějších příčin (bytové a finanční problémy; zdravotní problémy rodičů či jejich hospitalizace), bude v budoucnu jejich počet klesat v důsledku snížení kapacit (v jednom zařízení může být umístěno dvacet osm dětí) zařízení. Lze předpokládat, že do zařízení budou umístovány děti z vážnějších důvodů, které se ve statistikách také objevovaly, například týrání či zanedbání péče. Třetí nejvíce početná příčina, která přivádí děti do zařízení, je nezvládnutí výchovy rodiči. Do této kategorie spadají především děti s výchovnými problémy ve škole, nezletilé matky, děti na útěku z domova z neprokazatelného důvodu atd. Čtvrtou početnou skupinou jsou zanedbané děti. Dále jsou děti nejčastěji umístovány z důvodu týrání, podezření z jejich týrání či agresivity v rodině. Těžko definovatelná kategorie „jiné“, která obsahuje děti umístěné z nejrůznějších příčin, je v počtu umístěných dětí na šesté pozici. Zahrnuje děti, které čekají na náhradní rodinnou péči, děti, o které rodiče nejeví zájem, děti, kterým zemřel rodič a čeká se na vhodné řešení situace atd. Následuje příčina neshody v rodině. Nejméně zastoupená příčina je trestní stíhání či výkon trestu rodiče.

GRAF 3 Příčiny umístění dětí ve ZDVOP Klokánek v ČR

ZÁVĚR

Budoucnost Klokánků je velmi nejistá, ale domnívám se, že pro nasycování potřeby sociálně-právní ochrany jsou právě zařízení tohoto typu vhodná. Doposud jimi ročně prošlo téměř pět set dětí, které vyžadovaly akutní umístění mimo rodinu. Proto si myslím, že je nutné dále specifikovat a přizpůsobovat legislativu, tak aby byla zařízení využívána primárně k účelu, k němuž byla vytvořena, a to k okamžité pomoci ohrožených dětí.

LITERATURA

- BARVÍKOVÁ, J., PALONCYOVÁ J. 2012. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc — umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. 1. vydání. Praha: VÚPS. ISBN 978-80-7416-100-1. s. 112
- DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH Z., MATĚJČEK, Z. 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing.
- FROŇKOVÁ, V. 2015 *Příčiny umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*. Praha. Bakalářská práce. UK, Filosofická fakulta, katedra sociální práce.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X. 774 s.
- PAZLAROVÁ, H. 2013. *Nevhodné zacházení s dítětem*. In: MATOUŠEK, O. a kol. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7. 363-365 s.
- ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.